

SÄNDARE, MOTTAGARE OCH INFORMATIONSOVERFÖRING

Av JENS ALLWOOD

Det har under senare år visat sig att en ökad förståelse av hur informationsöverföring fungerar har intresse för lingvister, filosofer och socialpsykologer. Föreliggande uppsats är ett försök att belysa några drag hos informationsöverföring som skulle kunna vara relevanta för alla dessa tre vetenskaper. Jag skall göra detta genom att studera vad vi skulle kunna kalla kommunikativ status hos mänskligt beteende.

Sändaren

Som generell term för informationskällan använder jag *sändare* och för mottagaren av information använder jag *mottagare*. Med *kommunikativ status* avser jag de skillnader i medvetandenivå, avsiktlighet och grad av acceptans som sändare och mottagare kan uppvisa med avseende på sändande och mottagande av information.

Varje individ är utan att vare sig handla eller bete sig på något visst sätt en källa till information för en betraktare. (Mycket kortfattat antar jag att skillnaden mellan handling och beteende är den att handling till skillnad från beteende är kopplad till avsiktsstyrning.) En betraktare kan på grundval av sitt system av trosuppfattningar, attityder och rationalitet dra slutsatser om en individ, som bygger på enkel observation av individens egenskaper. Om A bär matrosmössa kan B dra slutsatsen att det finns ett samband mellan A och sjön.

Om en individ enbart genom att besitta vissa egenskaper är en källa till information för en betraktare sägs individen *passivt manifesteras* informationen i fråga. Detta är det mest primitiva fallet av informationsförmedling mellan individer. Sändaren är helt passiv

medan betraktaren---mottagaren förutom att dra slutsatser om sändaren börjar förstå, begripa och samarbeta med sändaren.

Vid sidan om att passivt manifesteras information kan en individ *aktivt manifesteras* information. Detta kan ske på minst två sätt:

1. *oavsiktligt* genom icke-kommunikativt beteende. A kan förmedla att han är rädd, nervös eller upprörd genom att hälsa med handsvevt och darrande hand.

2. *avsiktligt* genom avsiktsstyrt icke-kommunikativt beteende (vad som avses med kommunikativt beteende kommer att framgå nedan), B kan nu dra slutsatser av samma typ som ovan. men han kan, också dra slutsatser om den avsikt (innebörd) A har med sitt beteende - jag tanker mig att den avsikt en agent knyter till en handling ger handlingen dess egentliga innebörd. B kan t. ex. dra slutsatsen att A höjt sin yxa för att mörda B, inte för att hugga ved. Sammanfattningsvis kan vi säga att en sändare manifesteras information genom att oavsiktligt vara en källa till information för en betraktare.

Den kommunikativa processen sätts igång på allvar när en individ (sändare) medvetet börjar utnyttja de möjligheter hans sociala självmedvetande ger honom (social självmedvetenhet är här avsett att användas i ungefär samma bemärkelse som G.H. Meads begrepp "me"). Genom att A har en god uppfattning om hur andra uppfattar A:s eget beteende och vilka slutsatser de kan tänkas dra av det (på grund av naturliga, sociala och rimliga samband mellan anledningar, avsikter, beteenden och syften), kan A i stället för att genuint handla (manifesteras), handla i avsikt att visa en betraktare- mottagare att A handlar med just dessa naturligt förbundna anledningar och syften. Om en individ handlar i avsikt att visa upp sin handling för en betraktare säger vi att han *exponerar* sin handling och att han har en *exponeringsavsikt* med sin handling. I det avsiktspaket som styr en exponering är därvid exponeringsavsikten överordnad huvudavsikten för den motsvarande manifesterade handling som exponeras. (Hår förutsätts en uppfattning av handling, som medger att flera avsikter

kan samordnas eller underordnas i anslutning till en och samma handling. Ofta finns en avsikt som är överordnad de andra avsikterna, denna benämner jag *huvud-avsikt*.) Märk alltså att sändaren avser att mottagaren skall uppfatta handlingen som manifesterad snarare än exponerad. Om mottagaren uppfattade handlingen som exponerad skulle i många fall effekten förstås. Om A, för att ställa in sig hos B, jobbar hårt för att visa B att A jobbar hårt, snarare än för att jobba hårt och B uppfattar detta, är det stor chans för att A just blir betraktad som inställsam av B och därför kanske misslyckas i sin avsikt att ställa in sig. Vi skall se att detta är typiskt för kommunikation. En sändare avser att sända information till en mottagare och kan därvid huvudavse att mottagaren ska dra slutsatser om underavsikter som är knutna till sändarens beteende. Emellertid avser han inte normalt att mottagaren ska uppfatta hans mest överordnade exponeringsavsikt. (Som kommer att framgå kan man alltså ha flera exponeringsavsikter. Man kan t. ex. exponera att man exponerar.) Detta galler även om han har ytterligare avsikter som t.o.m. är överordnade den högsta exponeringsavsikten t. ex. gällande vilka slutsatser mottagaren skall dra på grundval av en exponerad handling. Om vi använder verbet *mena* för att få fram kopplingen mellan innebörd och avsikt kanske vi kan uttrycka saken på följande vis: Sändaren *menar* (huvudavser) visserligen att exponera en handling men det är inte denna mening (innebörd) han vill förmedla till mottagaren utan snarare är det som meningen med hans handling skulle ha varit om han genuint manifesterat den.

Exponering, som alltså är ett sätt att visa upp ett beteende med vidhängande anledningar och avsiktspaket är det mest primitiva kommunikativa sändarbeteendet. Det involverar sändarens medvetenhet om den mening en mottagare troligen inlägger i det beteende han exponerar (genom användning av sitt sociala självmedvetande) och en avsikt att mottagaren faktiskt skall uppfatta denna innebörd. (Eftersom jag med medvetenhet bl. a. avser ungefär vakenhetsgrad eller grad av uppfattande, är det naturligtvis en idealisering att som här bara urskilja två medvetenhetsnivåer -- medvetet och omedvetet. Jag borde tala om medvetenhetsgrad. Det finns gott om exempel på vad man skulle kunna kalla halvmedvetna

beteenden. Idealiseringen är emellertid relativt ofarlig om den enbart tas som ett försök att identifiera två ändpunkter på en kontinuerlig skala.)

Låt oss nu studera de drag i en individs sociala medvetande som han utnyttjar då han exponerar en handling. För att lyckas med en exponeringsavsikt måste A ta hänsyn till B:s möjligheter att koppla samman rätt avsikt med det beteende A uppvisar så att A kan uppfattas som manifesterande den handling han vill exponera. Ur A:s synpunkt har B möjligheter att göra den önskade sammankopplingen om beteenden t. ex. har en konventionell innebörd som sammanfaller med innebörden hos den handling A vill exponera. A vinkar för att ta avsked av B. Men B har också möjligheter att göra den önskade kopplingen om det enbart finns ett naturligt samband mellan den manifesteringsavsikt A vill exponera och A:s beteende. (Med naturligt samband avses antingen kausalsamband eller att A:s beteende är sådant att det i en viss kultur anses vara ett rimligt sätt att förverkliga vissa önskningar, begär eller behov.) B:s möjligheter att göra sammankopplingen är även beroende av den situation där A:s beteende äger rum.

Ett givet samband är alltid naturligt eller rimligt relativt en viss situation. Om A med ena handen utefter sidan sträcker andra handen i riktning mot en kakburk på en hög hylla, är det naturligare (rimligare) att tro att han försöker ta ner kåkburken än att han gör en Hitlerhälsning.

För att A skall kunna sägas exponera en viss information fordras alltså att han, under hänsynstagande till B:s möjligheter att i en viss situation uppfatta en viss information, avser att B skall uppfatta informationen ifråga. Redan en så relativt primitiv kommunikativ handling som exponering innebär således att sändaren måste ta hänsyn till mottagaren. Ömsesidigt hänsynstagande (kooperation) är i själva verket ett av de utmärkande dragen för kommunikation.

Förhållandet mellan exponering och manifestation kan kanske sammanfattande karakteriseras på följande sätt. En individ

manifesterar information på tre sätt: (1) genom alla sina passiva observerbara egenskaper, (2) genom allt oavsiktligt beteende och slutligen (3) genom alla avsiktliga handlingar vilka inte utförs för att exponera eller kommunicera. Han exponerar information genom att knyta en exponeringsavsikt till manifestation av typ (1) eller typ (2). A har t.ex. matrosmössa för att exponera att han är matros eller arbetar hårt för att visa att han arbetar hårt. Eftersom exponering är en handling som försöker få en mottagare att uppfatta en handling som manifesterad, kan man säga att exponering förutsätter manifestation. Exponering är implikativt relaterad till manifestation men inte tvärtom. Det som här sagts gäller det inre förhållandet mellan exponering och manifestation, det förhållande vi kan studera när manifestation s.a.s. är en aspekt av exponering.

Vi kan också studera den yttre relationen mellan två separata fenomen av exponering och manifestation. (De nedan följande exemplen är något oegentliga då de till skillnad från den typ av exponering vi hittills diskuterat dels involverar genuint kommunikativt beteende och därmed exponering av högre ordning - sändaren exponerar att han exponerar och avser att mottagaren skall uppfatta detta och dels involverar beteende med konventionell innebörd. Principiellt är emellertid förhållandena de samma om vi skulle ta exponering av den enkla karaktär vi hittills diskuterat. A kör bd för att exponera sin körförmåga för B samtidigt som han manifesterar sin etniska tillhörighet genom sitt krulliga hår och mörka hy.) De två fenomenen kan vara helt orelaterade som när A med sin karakteristiska skånska dialekt ställer upprepade frågor till föredragshållaren för att exponera sin förmåga till kritiskt och självständigt tänkande samtidigt som han manifesterar sin geografiska tillhörighet. Två separata fenomen av manifestation och exponering kan emellertid också vara relaterade. De kan då för. svaga eller förstärka varandras effekt. A kan t.ex. med ett omedvetet skadeglatt flin beklaga B:s konkurs. Den av A manifesterade skadeglädjen försvagar då effekten av det beklagande som exponerats av honom. Men A kan också se djupt sorgsen och bedrövad ut när han beklagar B:s konkurs. Det han manifesterar tenderar då att förstärka det han exponerar.

Låt oss nu notera något om sambandet mellan olika beteendetyper och manifestation och exponering. Det beteende som lättast kan sammankopplas med exponering är beteende med konventionell innebörd (språket är kanske det viktigaste beteende av denna typ vi känner till). Exponering innebär att A med hänsyn till B avser att B skall uppfatta en viss information. Väljer nu A ett beteende med konventionell innebörd har han genom att B är medlem av den sociala gemenskap som tilldelat beteendet dess konventionella innebörd en garanti för att B skall uppfatta innebörden och i och med detta för att exponeringen skall lyckas. Exponering är på detta sätt nästan nödvändigt förknippat med beteende med konventionell innebörd.

Vad beträffar övriga handlingar, oavsiktliga beteenden och övriga egenskaper som en individ kan uppvisa är de mest naturliga som manifestationer. Normalt gräver man inte, snavar eller har matrosmössa för att man vill visa (exponera) att man gräver, snavar eller har matrosmössa utan för att man avser att gräva (ett dike t. ex.) resp. inte såg upp (ingen direkt avsikt alltså med beteendet) resp. för att inte frysa. Alla dessa avsikter kan en betraktare dra slutsatser om själv men det betyder inte att de normalt dessutom avsetts att exponeras, Detta gäller alltså normalt, men kan naturligtvis förändras. Allt som kan manifesteras kan också exponeras. A vill kanske exponera att han snavar för att ge B möjlighet att dra slutsatser om hans synförmåga och behov av socialhjälp. Ofta används i vardagssammanhang beteckningen "medveten" (inte identiskt med det ovan använda medvetenhet) om en person som allt för mycket exponerar det de flesta manifesterar.

En faktor som medför att vissa beteenden nästan enbart förekommer som manifestationer är avsiktskontrollerbarhet. Exponering innebär ofta att det beteende som skall exponeras måste kunna produceras vid en viss tidpunkt. Om bekvämlighet och naturlighet skall bibehållas är detta enbart möjligt om beteendet är avsiktskontrollerbart. Det som vi ovan . angav som exempel på manifestation av rädsla, nervositet eller upprördhet, nämligen handsvett och darrande händer, kan inte av de flesta människor avsiktligt kontrolleras och kan därför oftast inte exponeras.

Precis som vissa -typer av oavsiktligt beteende är svåra att exponera, är det svårt att tänka sig beteende med konventionell innebörd som enbart manifestation. Möjligheterna att tänka sig något sådant är beroende av i vad mån det beteende som är aktuellt kan identifieras som en självständig storhet oberoende av dess konventionella innebörd. Detta är lättare för icke-språkligt än för språkligt beteende. Det språkliga beteendets skäl för att finnas är ju s.a.s. dess innebörd. Utöver exponeringsavsikter finns det helt enkelt inte så många andra fenomen som det är rimligt och naturligt att anknyta sådant beteende till. Det finns dock några möjliga kandidater. En sådan är t.ex. om A sitter och rabblar glosor för att lära sig dem utantill. Till slut kan påpekas att eftersom beteende som vanligtvis ar manifesterat kan beräknas att inte vara avsiktligt utvalt, gör detta ofta ett äktare intryck än exponerat beteende. Man lutar mer på sådant som inte utvalts för uppvisning. Om någon med handsvett och darrande händer och röst säger: "Jag är inte alls rädd", känner man sig relativt övertygad om motsatsen. Mottagaren av motstridig exponerad och manifesterad information kommer snarast att sätta sin lit till den information som manifesterats.

Lät oss nu återvända till relationen mellan exponering och beteende med konventionell innebörd. När bandet mellan ett visst beteende och ett innebörd konventionaliserats och sålunda etablerats som socialt faktum blir det möjligt att på ett relativt påtagligt sätt exponera sina avsikter. Konventionaliseringen innebär emellertid också att det samband vi för icke-konventionella handlingar funnit mellan innebörden hos och avsikten med en viss handling kan brytas. Det blir möjligt att förknippa en annan faktisk avsikt med ett visst beteende än den innebörd det konventionellt är förknippat med. A kan ruska på huvudet utan att avsikten med hans handling är att förneka. Den konventionella innebörden hos en handling kan vara en annan än den faktiska innebörd som är förknippad med handlingen.

Om vi intar en betraktares synvinkel, kan vi nu urskilja åtminstone tre olika möjligheter: för det första kan faktisk och konventionell innebörd vara helt orelaterade. A ruskar på huvudet för att han är stel i nacken inte för att förneka. Den konventionella innebörden är

irrelevant för A. Men även för mottagaren kan den konventionella innebörden bli irrelevant om han får reda på A:s faktiska avsikt och denna har ett naturligt samband med A:s beteende. Detta gäller även om situationen är sådan att den gynnar den konventionella innebörden. Antag att B frågar A om A vill ha glass och A ruskar på huvudet. För att försäkra sig frågar B: "Du vill alltså inte ha glass`--- varpå A svarar: "Jodå, jag var bara stel i nacken". Trots att A uppvisar ett beteende som relativt den givna kontexten har en klar konventionell innebörd. gör exponeringen av hans faktiska avsikt denna innebörd irrelevant. Det är viktigt att trycka på att B måste kunna uppfatta A:s faktiska avsikt som ett alternativ till den konventionella innebörd A:s beteende annars skulle haft. Detta blir möjligt om B kan uppfatta ett naturligt, rimligt samband mellan A:s faktiska avsikt (att bli av med sin nackstelhet) och hans uppvisade (huvudrusknings)beteende. Kan inte B hitta något sådant samband blir A:s beteende oförståeligt.

Är Ä:s huvudruskning i den skisserade situationen et, manifestation av ett beteende med konventionell innebörd' Svaret är negativt, då huvudruskningen snarast har en kvasihormonym karaktär. (Homonymi används här på ett vidare sätt än vanligt i språkvetenskaplig litteratur. Termen används där vanligtvis om språkliga uttryck som har flera av varandra oberoende betydelser och som därför skulle kunna sågas vara flera uttryck som rakat sammanfalla i form. Prefixet kvasi- finns med eftersom exemplet inte gäller två konventionella innebörder eller två faktiska innebörder (avsikter) utan snarare en konflikt mellan konventionell och faktisk innebörd.) Huvudruskning kan, förutom att förbindas med sin konventionella innebörd, på grund av sin lätthet att identifieras som en självständig beteendestorhet oberoende av konventionell innebörd, också förbindas med naturliga faktiska handlingsavsikter. Vi får därför en sorts homonymi med avseende på konventionell innebörd och en ospecificerad uppsättning möjliga naturliga handlingsavsikter, eller kortare vi har ett sammanfall av två olika handlingar: konventionell huvudruskning och icke-konventionell huvudruskning. A utför en icke-konventionell huvudruskning utan exponeringsavsikt; således en manifestation.

Icke-konventionell huvudruskning har till sitt uttryck råkat sammanfalla med konventionell huvudruskning, men detta betyder inte att den senare formen av huvudruskning har vare sig manifesterats eller exponerats av A.

Men faktisk avsikt och konventionell innebörd behöver naturligtvis inte vara orelaterade. Det normala i språklig kommunikation är att exponeringsavsikten gäller just den konventionella innebörden. Talaren avser att lyssnaren skall uppfatta ordens konventionella innebörd.

En sändare kan emellertid förutom avsikten att exponera också ha andra avsikter. Dessa kan vara överordnade avsikten att exponera. Genom att exponera ett uttrycks innebörd vill talaren nå vissa andra syften: ett sådant skulle kunna vara att exponera någon annan information än den som konventionellt uttrycks. Liksom de syften som förbinds med ex Exponering är dessa andra syften oftast inriktade på att påverka lyssnaren på något sätt. Normalt sker detta genom att den konventionella innebörden, genom att ihopkopplas med en situation av ett visst slag, uppenbarar vissa samband för lyssnaren. Antag att A till B om den man som B väl känner till har ruinerat A och förfört A:s fru säger: "Han är en ovanligt god vän---. Antag vidare att B gör en ironisk omtolkning av yttrandet till något i stil med "Han är en ovanligt djävlig fiende" och att detta avsetts av A. Hur ska vi beskriva strukturen hos A:s avsikter i detta fall? För det första avser A att för B exponera den konventionella innebörden hos det uttryck han använt, men han avser också att B på grundval av sin kännedom om de faktiska omständigheterna ska anse det orimligt att A genom den konventionella innebörden hos uttrycket 1 vill förmedla en faktisk trosuppfattning. Denna slutsats skall B dra därför att det under de givna omständigheterna är orimligt för A att ha den trosuppfattning som antyds av den konventionella innebörden hos uttrycket. Vidare gäller att B inte har någon anledning att tro att A försöker bedra honom. Så under förutsättning att A är rationell, inte övernaturligt förlåtande eller har kännedom om relevant information som helt förändrar omständigheterna och att A inte försöker bedra B, drar B

slutsatsen att A inte vill förmedla en faktisk trosuppfattning med det han säger.

A antar dessutom att B genom sin kännedom om omständigheterna med stor säkerhet kan räkna ut vad A skulle ha sagt om han uttryckt en faktisk trosuppfattning. Genom att välja ett uttryckssätt som är moraliskt prisvärt men uppenbarligen orimligt kan A slutligen avse att för B exponera sin distans till situationen och sin överlägsenhet över sin fiende. Således kan A exponera något om sitt förhållande till en viss situation genom att för B exponera ett visst uttrycks konventionella innebörd och samtidigt avse att B, genom sin kännedom om situationen, sin uppfattning av uttryckets innebörd och A:s trovärdighet som talare, skall dra slutsatsen att A inte *menar* vad han säger (avser att uttrycka en faktisk trosuppfattning genom den konventionella innebörden hos det han säger).

Mottagaren

Vi kan även för mottagaren urskilja olika medvetenhetsgrad. Med samma idealisering beträffande grad av medvetenhet som ovan kan vi skilja de fall när en mottagare medvetet uppfattar något vilket vi kallar *uppfattning* ifrån de fall när en mottagare omedvetet påverkas, vilket vi följaktligen kallar *påverkan*. Påverkan och uppfattning är liksom manifestation och exponering implikativt relaterade, så att allt uppfattande är påverkan men inte tvärtom. En lyssnares förståelse av ett yttrande i en normal samtalssituation är ett gott exempel på medvetet uppfattande av information. Så kallad subliminal perception är exempel på påverkan som sker utan att den som påverkas är medveten om det. På samma sätt som manifestation och exponering kan uppfattning och påverkan vara relaterade eller orelaterade till varandra. I de fall där uppfattning och påverkan är relaterade till varandra kan de förstärka varandra eller vara motstridiga. När A uttrycker sin glädje över B:s ankomst, känner sig troligen B glad och lycklig. Om påverkan och uppfattad innebörd ömsesidigt förstärker varandra. Är påverkan och uppfattning däremot motstridiga, kan B samtidigt som han uppfattar A:s budskap t.ex. intuitivt känna att något

är fel. På detta sätt kan kommunikation förekomma på två olika nivåer: dels den nivå där A avsiktligt exponerar och B medvetet uppfattar och den nivå där A oavsiktligt manifesterar och B påverkas. Man känner sig obehaglig till mods efter ett samtal som på medvetande nivå varit mycket vänligt, utan att veta varför.

Det finns således ett naturligt samband mellan manifestation och påverkan å ena sidan och exponering och uppfattning å andra sidan. Men sambandet är inte nödvändigt. man kan uppfatta manifesterad information liksom man påverkas av exponerad information

Liksom man kan uppdelat både en sändares manifestations- och exponeringsmöjligheter i aktiva beteenden och passiva egenskaper och hans beteende i sin tur i tal, gester, mimik samt övrigt beteende kan man klassificera såväl påverkan som uppfattning efter den sinnesmodalitet de härrör från. Man kan alltså t.ex. uppfatta talbeteende visuellt eller auditivt eller en gest taktilt, auditivt eller visuellt. Om A avser att ta avsked av B genom att vinka och B uppfattar detta, har B visuellt uppfattat en exponerad gest.

Emellertid skulle väsentliga aspekter på mottagarens informationsupptagning utelämnas om vi enbart tog hänsyn till sinnesmodalitet och grad av medvetenhet. Precis som det beträffande sändaren är viktigt att hålla reda på vilken information sändaren avser att exponera, hur han exponerar den och vilken avsikt med att exponera den är, måste vi beträffande mottagaren studera vilken information som uppfattas, vilka processer som leder fram till uppfattande, om mottagaren uppfattar informationen både som internt motsägelsefri och som icke motsägande den information han redan har lagrad och slutligen om han accepterar informationen som en egen trosuppfattning och om detta i så fall nödvändiggör förändringar i hans system av trosuppfattningar och attityder eller i hans beteende och handlingsrepertoar.

Om en mottagare uppfattar den konventionella innebörden hos något en talare säger, säger vi att han *begripit* vad talaren sagt. Om mottagaren dessutom upplever den givna informationen som internt

motsägelsefri och som icke motsägande den information han redan har, säger vi att han *förstått* vad talaren sagt. Om en mottagare accepterar uppfattad information som en egen trosuppfattning säger vi att han *övertygas* -s av informationen.

För att illustrera skillnaden mellan *begripa* och *förstå*, kan vi anta att talaren sagt något motsägelsefullt utan att själv märka det. Lyssnaren uppfattar innebörden i vad talaren sagt, men inser att det är motsägelsefullt. Lyssnaren begriper då vad talaren sagt utan att förstå det. Det skall inte förnekas att detta bruk av *begripa i viss* man strider mot vanligt språkbruk, där *begripa i stort* sett är synonymt med *förstå*. Vi kan därför betrakta den här föreslagna användningen av *begripa* som huvudsakligen stipulativ men med en viss anknytning till vanligt språkbruk.

För att övertygas behöver man inte förstå, man kan acceptera uppfattad information som en egen trosuppfattning utan att förstå den.

Som vi ska se nedan innebar emellertid inte det faktum att en lyssnare begripit eller förstått vad en talare säger (m.a.o. den konventionella innebörden talaren avser att exponera) att lian förstått vad talaren menar (de andra avsikter en talare har med att exponera en viss konventionell innebörd). Det en talare menar kan sågas vara det han primärt avser att kommunicera och för detta behöver det han bokstavligen talat säga bara vara ett medium. Relationen mellan bokstavlig konventionell innebörd-*betydelse* och avsedd mening visades av vårt exempel med ironi ovan.

Som vi sett kan en mottagare erhålla information om en sändare även på andra sätt än genom att begripa den konventionella innebörden av vad en talare sagt. Han kan på grundval av tidigare erfarenheter av en viss sändare och världen i allmänhet, sin förmåga att se samband och likheter och sin logiska slutledningsförmåga dra slutsatser om sändaren och dennes beteende och handlingar. Det faktum att sändaren bår matrosmössa och går med rullande gäng, föranleder kanske mottagaren att dra slutsatsen att sändaren är sjöman. Sändarens beteende kan få mottagaren att dra slutsatser om

sändarens icke-avsedda sinnestillstånd. Ett mycket viktigt fall av informationsupptagning genom slutsats är det fall som föreligger när en sändare inte avser att uttrycka (menar) det hans yttranden kom, konventionellt betyder och mottagaren trots detta genom slutsatsförfarande lyckas rekonstruera vad sändaren faktiskt menat. Även om meningen här inte är identisk med betydelsen så används betydelsen av mottagaren (och detta är avsett av sändaren) som en av de faktorer som bestämmer den slutsats om mening han skall dra. (Mening står för faktisk sändarmening och betydelse för ett beteendes, även språkligt, konventionella innebörd.) Bristen på kongruens mellan mening och betydelse ökar möjligheterna för sändare och mottagare att sända och mottaga olika sorters information. Kognitiv informationsöverföring kan kombineras med artighet, hänsynstagande och sociala genirenskapsbehov. A kan nu istället för att bryskt säga till B att stänga fönstret. säga "Det är rätt kallt här" och rakna med att B skall dra slutsatsen att A vill ha fönstret stängt på grundval av vad han antar om B:s uppfattningar om artighet, hänsynsfullhet, kyla, frusenhet, otrevnad och kalla luftströmmar.

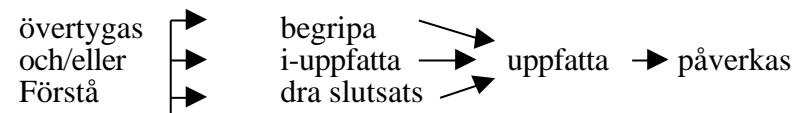
De slutsatser det är tal om är både induktiva och deduktiva. Men eftersom de premisser slutledningarna grundar sig på oftast endast gäller med viss sannolikhet kommer det samma att gälla för de slutsatser som dras, antingen de dras induktivt (med viss sannolikhet) eller deduktivt (med logisk nödvändighet). En slutsats kan aldrig bli säkrare än sina premisser även om den dras deduktivt. Eftersom rubriken induktiva slutsatser kan sättas på många rätt olikartade fenomen skulle det vara naturligt att här införa några ytterligare distinktioner.

Vi kan ju se samband, likheter och analogier på många olika sätt. Vi avstår emellertid från detta tills vidare och använder dra slutsats som en sammanfattande benämning på alla typer av induktiva och deduktiva slut.

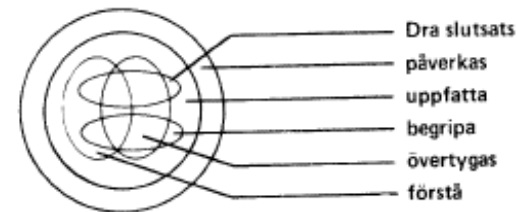
Precis som man kan begripa utan att förstå kan man dra en slutsats utan att förstå den. Om A skall möta en grupp samer på stationen och hör dem tala skånska kan han t. ex. dra slutsatsen att de måste ha bott

i Skåne utan att nödvändigtvis helt förstå sin slutsats. Slutligen kan en mottagare medvetet uppfatta information om en sändare utan att hans uppfattande kan karakteriseras som vare sig begripa eller dra slutsats. Här skulle vi kunna urskilja ytterligare sätt att medvetet uppfatta som t.ex. genom intuition, men vi nöjer oss med *begripa* och dra slutsats. Eftersom uppfatta är ert kategoribeteckning, som är odifferentierad med avseende på olika sätt att uppfatta (uppfatta i inskränkt bemärkelse) använder vi i-uppfatta (i för inskränkt) som en gemensam beteckning på övriga sätt att uppfatta. Som förut gäller att man kan uppfatta något (genom t.ex. intuition) utan att därför förstå det. Plötsligt uppfattar A att B driver med honom, men han förstår inte därför B:s handlande. Han kan i-uppfatta såväl sådan information som talaren avsett att kommunicera som sådan han inte avsett att kommunicera.

Låt oss nu sammanfattningsvis rekapitulera relationerna mellan de olika aspekter på mottagarens informationsupptagning vi belyst genom två diagram, figur 1 och figur 2.

Figur 1

Figur 2.

Man kan vara övertygad utan att förstå och man kan förstå utan att vara övertygad, men man kan inte förstå eller vara övertygad utan att ha begripit, i-uppfattat eller dragit en slutsats. övertyga och förstå kan

emellertid överlappa, så att man kan vara övertygad om det man förstår och tvärtom. Begripa, i-uppfatta och dra slutsats verkar däremot vara ömsesidigt uteslutande. Har man begripit, i-uppfattat eller dragit en slutsats så gäller slutligen att man har uppfattat något och har man uppfattat något så har man påverkats av något.

Hur är en lyssnars olika sätt att uppta information relaterade till manifestation och exponering. Även vad det beträffar olika sätt att uppfatta verkar det inte spela någon roll om en viss information är manifesterad eller exponerad.

För beteende med konventionell innebörd kompliceras emellertid förhållande, genom att *begripa* som uppfattandeakt är kopplat till konventionell inne: börd. Detta förändras inte av att man eventuellt också skulle kunna i-uppfatta, eller dra slutsatser om vilken innebörd som konventionellt har förknippats med ett visst beteende. Detta beror på att *begripa* hänför sig till det sätt på vilket man tillgodogjort sig en viss information. Olikheter mellan *begripa*, *i-uppfatta* och *dra slutsats* ligger i uppfattandeakten snarare än i dess resultat. Lite ytligt skulle man kanske kunna karakterisera den mentala akt som är förbunden med *begripa* som tolkande av beteende med konventionell innebörd.

Men man kan som sagt, efter t. ex. långvarig observation också i-uppfatta eller dra slutsatser om den konventionella innebörd ett visst beteende måste ha. I själva verket är det på ett sådant sätt man måste tänka sig att man lär sig *begripa* konventionell innebörd. Ur inlärningssynpunkt är alltså i-uppfatta och dra slutsats primitivare än *begripa*. Detta gäller tror jag inte bara ontogenetiskt, dvs. för språkets uppkomst hos en enskild individ, utan också fyllogenetiskt om vi studerar språkets uppkomst som socialt fenomen. Eftersom konventionalisering är en av de viktigaste faktorerna bakom språkets uppkomst, Skall några ord sågas om konventionalisering. För att konventionalisering ska äga rum, måste ett tillräckligt antal personer, tillräckligt ofta, i ett tillräckligt antal olika situationer förknippa (dra en slutsats eller uppfatta) en viss innebörd (avsikt) med ett visst beteende. När de börjar göra detta automatiskt utan att i någon större utsträckning vara beroende av förnyade i-uppfattningar eller slutsatser

har de börjat *begripa*. Även om denna redogörelse naturligtvis är helt spekulativ tror jag att den kastar ljus över *begripandets* speciella karaktär och det sätt på vilket konventionalisering är en nödvändig förutsättning för att *begripande* skall uppstå både ontogenetiskt och fylldgenetiskt.

Trots att *begripa* alltså bara kan relateras till beteende med konventionell innebörd (tecken) påverkas inte heller vår analys av *begripa* av om den konventionella innebörden manifesterats eller exponerats. För mottagarens *begripande* av innebörden är det irrelevant om talaren avsett att exponera den eller ej. *Begripa*, *i-uppfatta* och *dra slutsats* beskriver alla mottagarens uppfattandeakt helt ur mottagarens synpunkt.

Dessutom är det som vi sett så att för att talarens avsikter med exponering skall lyckas, så bör inte lyssnaren uppfatta någon skillnad mellan exponering och manifestation, gör han det så har talaren inte lyckats exponera utan snarare att exponera att han exponerar en viss information.

Att det kanske tycks underligt att tanka sig att man skulle kunna *begripa* något som är manifesterat beror helt enkelt på att det är svårt att tänka sig att beteende med konventionell innebörd manifestas. Men *begripandet* är det samma när A *begriper* ett av de ord som B *rabblar* för att lära sig utantill, som när han *begriper* ett av de ord vars innebörd B avser att exponera för honom.

Ovanstående resonemang gäller också för *övertygas* och *förstå*, båda begreppen är tillämpliga på uppfattandeakten utan att ta hänsyn till talaren. Oberoende av om B manifesterat eller exponerat att han är arg kan A *förstå* och, eller vara övertygad om att B är arg,

Kommunikation.

Vår analys av vad det innebär för en sändare att n, m manifesteras eller exponera information och av hur en mottagare kan uppfatta den

information som manifesterats eller exponerats är emellertid uppenbart endast en partiell analys av vad kommunikation innebär, vare sig denna är språklig eller av annat slag.

Låt oss först se på vad som utöver exponering skulle krävas av en sändare för att han, med ett beteende utan konventionell innebörd, skulle kunna sägas ha kommunicerat något.

Antag att A med en hotfull min höjer sin stenyxa mot B. B drar, på grund av att situationen är sådan att A skulle ha god anledning att klippa till B (B har knyckt A:s sista köttben), slutsatsen att A har för avsikt att klippa till B. A avser i själva verket inte att klippa till B, men han avser att B skall dra slutsatsen att han gör det. A avser alltså att exponera en viss handling för B. B drar slutsatsen att A avser att klippa till honom och uppfattar därmed A:s handling som en manifestation. Man skulle kunna säga att A har exponerat information för B utan att B har uppfattat att informationen är exponerad.

Detta är det första steget på väg mot kommunikation, vi kan kalla det (*ensidigt*) *sändarmedveten informationsexponering*. Om vi till sändarmedveten informationsexponering lägger avsikten att B genom att dra en slutsats om vilken handling A manifesterar, skall försättas i ett tillstånd av skräck eller rädsla, har vi fått en bra approximering av vad det innebär att skrämna någon. Vi får då, förutom den avsikt som knyts till det beteende som exponeras, avsikten att exponera denna och slutligen avsikten att uppfattandet av exponeringen skall ha vissa effekter på mottagaren. Dessa effekter kan vara av mer eller mindre långt gående natur. I ovanstående exempel kan t. ex. A förutom att avse att försätta B i ett tillstånd av skräck, avse att B skall förknippa skräcktillståndet med de omständigheter som omedelbart föregått A:s handling (anledningen). A kan då vidare avse att, eftersom skräcktillstånd är obehagliga, B:s framtida handlingar och beteende skall påverkas så att han inte upprepar sitt beteende. Liksom för handling i allmänhet gäller för kommunikativ handling att en viktig komponent i förståelsen av den är en analys av vilka effekter handlingen avsetts ha. Vår uppfattning av en handlingsinnebörd bestäms till stor del av vilka handlingens avsedda effekter varit. En

eller flera av dessa effekter utgör för det mesta huvudavsikten med A:s handling (genom koppling med huvudsyfte). Exponeringsavsikten och den avsikt som exponeras är underordnade denna huvudavsikt. Man exponerar med en viss avsikt.

Antag nu att B på grund av stilisering i A:s rörelser och något i A:s minspel plötsligt drar slutsatsen att A inte primärt avser att klippa till B, utan att A primärt avser att exponera för B att A avser att klippa till B. Om detta inte stämmer med A:s avsikter - har vi (ensidigt) *mottagarmedveten informationsexponering*. Om det ä andra sidan stämmer med A:s avsikter har vi uppnått vad vi skulle kunna kalla *sändar- och mottagarmedveten informationsexponering*. Inte heller detta kan emellertid räknas som kommunikation.

För att nå kommunikation måste följande två villkor vara uppfyllda (1) Den information som mottagaren uppfattar måste överensstämma med den information sändaren avsett att uppfattas (2) Det beteende som övertar informationen får inte vara en manifestation inte heller får det avses att uppfattas som en manifestation (exponering) eller slutligen faktiskt uppfattas som sådan av mottagaren.

Sändare och mottagarmedveten informationsexponering uppfyller inget av villkoren. Det första uppfylls inte eftersom B uppfattat något som A inte avsett honom att uppfatta (att A exponerade istället för att manifesteras). Det andra uppfylls inte eftersom A avsåg att B skulle uppfatta hans handling som manifesterad.

Vi har emellertid kommit i närheten av vad det skulle innebära för B att känna sig hotad, till skillnad från att enbart känna sig rädd. Hotad känner sig B, då han uppfattar att A exponerat ett beteende vars avsikt är att få honom att känna sig rädd m.a.o. då B uppfattar att A avsett att skrämma honom. Om B drar slutsatsen att A inte bara försökt få honom att bli rädd utan att A dessutom avsett att det obehag som rädslan innebär skall förknippas med något annat fenomen som både A och B är medvetna om, känner han sig hotad. Det fenomen A antagligen avsett att B skall förknippa med rädsla är den handling B tidigare utfört (anledningen till A:s handling) som orsakat A obehag.

Om vi vill ha en förklaring till varför det är möjligt för A att avse att B ska dra vissa slutsatser och varför B ofta dessutom just drar dessa slutsatser, får vi betrakta självmedvetandets ontogenes. En individ projicerar den koppling han uppfattar mellan sitt eget beteende och sina egna avsikter på andra individer med hänsyn tagen till deras korrekationer och lär sig därigenom uppfatta innebörden i andras beteende samtidigt som han genom att också projicera sin egen projektförmåga på andra (åter med hänsyn till deras korrekationer) får ett socialt självmedvetande (en uppfattning om hur andra uppfattar honom).

Eftersom det är rimligt att anta att både A och B besitter ett socialt självmedvetande av denna typ och att A och B dessutom ömsesidigt förutsätter att den andre gör det, kan A förutsätta att B kan uppfatta innebörden i hans handlingar. Detta gäller särskilt när det finns ett naturligt, rationellt eller social- förstärkt samband mellan innebörd och handling. En samband som A alltså har rätt att räkna med att B någon gång stött på och blivit medveten om.

Kopplingen mellan att utsättas för en handling man inte gillar och viljan att hämnas och/efter att åtminstone försöka se till att man inte en gång till utsätts för en sådan handling är just ett sådant naturligt, i viss mening rationellt och vanligt förekommande samband. Precis som det finns ett naturligt samband mellan begär, behov och beteende som tillfredsställer dessa och därmed ger upphov till lustkänslor finns det ett naturligt samband mellan skräck, fruktan, rädsla och otrevnad och beteende som syftar till att reducera dessa och därigenom minimera antalet olustkänslor. Fruktan och skräck är de negativa motsvarigheterna till begär och behov genom att man kan säga att medan de senare riktar ett beteende mot något, de förra riktar det ifrån något. Vidare finns därför en naturlig koppling mellan att vilja hämnas, önskan att förhindra upprepning av en otrevlig handling och att skrämmas. Att skrämmas är att avse att försätta någon annan i ett tillstånd av skräck. Eftersom skräck är obehagligt och att hämnas är att tillfoga någon något ont för något ont man själv lidit, kan man hämnas genom att skrämmas. Eftersom man dessutom inte vanligtvis tillfogar någon något ont utan anledning och de flesta tycks vilja

undvika obehag och olust, leds en mottagare naturligt när han uppfattar något som hämnd att leta efter något ont som han tillfogat den som försöker hämnas. När det gäller hot och något som man uppfattar som skrämme leds man istället att leta efter något som den som hotar vd] att man skall undvika.

Sändarens och mottagarens egna sociala medvetanden och deras ömsesidiga antagande om varandras sociala medvetande gör att sändaren med stor rimlighet kan förvänta sig att mottagaren skall uppfatta hans beteende med en viss innebörd och anledning och att chanserna dessutom är stora för att mottagaren verkligen gör detta.

Chanserna för att B skall dra de slutsatser A avser honom att dra är större om han uppfattar att A avsett att göra honom rädd (uppfattar A:s beteende som exponerat med avsikt att försätta honom i ett skräcktillstånd) än om han bara blir rädd, därför att B:s uppmärksamhet då riktas både mot A:s anledningar att göra honom rädd och mot de effekter på B själv som A relativt de effekter han skulle ha uppnått om hans handling varit manifesterad, kan antas vilja uppnå. Genom att B uppfattar A:s handling som exponerad snarare än som manifesterad ökar och lösrives alltså den information som A kan förvänta sig att B skall uppfatta om B uppfattat hans handling som manifesterad. Den manifesterade handlingen och dess effekter blir inte längre bestämmande och identifierande för handlingen. Den förlorar sitt egenvärde (är inte längre sändarens huvudavsikt) och förvandlas till ett instrument för sändarens nya avsikter. Eftersom dessa avsikter är inriktade på att förmedla viss information till mottagaren, kan man säga att de manifesterade handlingarna genom att exponeras och uppfattas som exponerade av mottagaren förvandlats till informationsbärare. Om ett beteende både av sändare och mottagare uppfattas som informationsbärande har dess socialt interaktiva status förändrats och vi har fått genuint kommunikativt beteende.

Låt oss nu sammanfatta vad som sagts om skrämme och hota. Vi skall göra detta genom att anlägga ett betraktarperspektiv utifrån vilket vi försöker visa hur olika kommunikativa begrepp är fokuserade på antingen både sändare och mottagare eller endera av dessa. Om A

manifesterar en handling som gör B rädd kan vi säga att A *skrämt B*, även om A inte alls avsett att B skall reagera på detta sätt. A övar prickskytte inte för att skrämma B utan för att lära sig att skjuta. Man kan alltså oavsiktligt skrämma någon. Det som räknas är mottagarens reaktion. Antag nu istället att A exponerar en handling som är avsedd att skrämma B. Lyckas A med sin avsikt, kan vi fortfarande säga att A har skrämt B. Lyckas det inte verkar det däremot inte möjligt att beskriva situationen genom att säga: A *skrämd B* (men lyckades inte). Vi får säga: A *försökte skrämma B*. Mottagarens reaktion är till skillnad från sändarens avsikt essentiell för skrämning. Man kan skrämma utan att avse att skrämma men inte utan att mottagaren blir rädd.

Om B uppfattar att A exponerat en handling i syfte att få B rädd och blir rädd, säger vi att B känt sig hotad och blivit skrämmd. Blir B inte rädd, känner han sig kanske hotad men inte skrämmd. För att A skall ha hotat B, krävs att A avsett att B skulle uppfatta att A exponerat en handling i syfte att få B rädd. Föreligger inte en sådan avsikt kan vi inte säga att A hotade B, utan bara att B kände sig hotad. Om A avser att B skall uppfatta den handling han exponerar för att skrämma B är exponerad i detta syfte, men B inte uppfattar detta utan t. ex., bara blir rädd, kan vi inte säga att A hotade B utan måste säga att A försökte hota B men bara lyckades skrämma honom. Hota kan alltså till skillnad från skrämning, som bara är en kommunikativ handling ur sändarens perspektiv, genom att involvera mottagarens uppfattning av sändarens kommunikativa avsikt, sägas vara en verklig kommunikativ handling. Dessutom är skrämning och hota olika på följande sätt: Skrämning är främst avhängigt av mottagarens reaktioner. En mottagare kan genom att reagera adekvat visserligen bli skrämmd och hotad av en sändare även om sändaren inte alls avsett detta, men endast med skrämning skulle man här kunna säga att sändaren skrämde mottagaren. Om enbart sändarens avsikter föreligger (hur komplexa de än är) men inte mottagaren reagerar adekvat på sändarens beteende kan sändaren varken sägas ha hotat eller skrämt. Hota kräver aktivitet från både sändare och mottagare, men skrämning kräver aktivitet endast från mottagaren.

Generellt gäller att kommunikativa handlingar uppvisar en viss variation både med avseende på komplexiteten och slaget av avsikter och uppfattningar hos sändare och mottagare och med avseende på hur pass inriktade de är antingen på sändarens avsikter eller mottagarens reaktioner.

I och med att en handling både av sändare och mottagare upplevs som informationsbärare har vi fått vad vi från en betraktarsynpunkt skulle vilja kalla kommunikation - handlingar som ur både sändare- och mottagarsynpunkt tillkommit för att överföra information.

Hur förhåller sig kommunikation till sändarmedveten exponering, mottagarmedveten exponering och sändare- och mottagarmedveten exponering? I ensidig sändarmedveten exponering avser sändaren att mottagaren skall uppfatta en viss handling som manifesterad snarare än som en handling som tillkommit för att överföra information. Mottagaren uppfattar dessutom handlingen som manifesterad. Villkor två på kommunikation är alltså inte uppfyllt. Om mottagaren ä sin sida ensidigt uppfattar en handling som exponerad utan att avsändaren avsett detta är varken villkor (1) eller (2) uppfyllda. Sändaren manifesterar (villkor (2) ej uppfyllt) men mottagaren tror att en exponering föreligger (villkor (1) ej uppfyllt).

Inte heller sändare- och mottagarmedveten exponering är kommunikation. Fortfarande avser sändaren att en viss handling skall uppfattas som manifesterad, trots att mottagaren faktiskt inte uppfattar den så. Sändaren avser alltså inte att mottagaren skall uppfatta hans handling som informationsöverföring. Varken villkor 1 eller villkor 2 är således uppfyllda här heller. Det råder inte överensstämmelse mellan sändare och mottagare och sändaren har inte avsett att det skall uppfattas att han informerar.

För att få kommunikation måste alltså sändaren avse att den av honom exponerade handlingen skall uppfattas som exponerad (som en informationshandling) av mottagaren. Gör mottagaren detta råder överenskommelse mellan sändare och mottagare och mottagarens handling är både avsedd som och uppfattad som en informations-

handling. Både villkor 1 och villkor 2 är således uppfyllda. En *kommunikativ handling* kan alltså definieras som en exponering av en exponering. Sändaren avser att exponera (att mottagaren skall uppfatta) att han exponerar en viss information. Om handlingen är lyckad uppfattar också mottagaren detta. (Lyckad används här ungefär som *felicitous* i Austin (1962). Den egenskap som tillkommer en handling som uppfyller alla de villkor man kan ställa på en idealtypisk handling av en viss typ.) *Kommunikation* skulle därför kunna definieras som lyckad kommunikativ handling,

Sändar- och mottagare kan sedan öka sin ömsesidiga medvetenhet och möjligheter att överföra information genom att mottagaren uppfattar sändarens avsikt att utföra en informationshandling (uppfattar att han exponerar att han exponerar) och drar vissa slutsatser av detta. Sändaren kan i sin tur just avse att mottagaren skall uppfatta att han kommunicerar och att han på grundval av detta skall dra vissa slutsatser. Denna stegvis upptrappade möjlighet att kommunicera kan så vitt jag förstår fortsätta ad infinitum mot allt subtilare former av kommunikation. Men för att uppnå det vi skulle kunna kalla genuin kommunikation krävs inte mer än att sändaren avser att en exponerad handling skall uppfattas som exponerad och att mottagaren faktiskt uppfattar den så. (Den definition som här givits har en del gemensamt med den definition av icke-naturlig mening som givits i Grice (1957). -- Det skulle emellertid föra för långt att här mera exakt utreda skillnader och likheter.)¹

REFERENSER

J. Allwood (1975) "Conventional and Nonconventional
Presupposition i Nordhaugen (red) *Papers from the Second*

¹ För en mer utarbetad diskussion kring dessa frågor, se Jens Allwood, *Linguistic Communication as Action and Cooperation. A Study in Pragmatics.* Göteborg 1976.

Scandinavian Conference of Linguistics, Dept. of Linguistics,
Univ. of Oslo

J.L. Austin (1962) *How to do things with words.* Oxford University Press.

H.P. Grice (1957) "Meaning" i Steinberg and Jakobovits (red) (1971), *Semantics.* Cambridge University Press.

D. Lewis (1969) *Convention.* Harvard University Press. GR Mead (1962) *Mind, Self and Society.* University of Chicago Press.

C.Morris(1964) *Signification and Significance.* MIT Press. F. Saussure (1959) *Course in General Linguistics.* McGraw Hill.

J. Searle (1969) *Speech acts.* Cambridge University Press.

B.L. Whorf (1956) *Language, Thought and Reality.* MIT Press.